

נושא העבודה

לא תעמוד על דם רעך

תאריך : דצמבר 2015

העבודה מוגשת בחסות העמותה של נוער שוחר משפט עברי

הקדמה

בחרתי את הנושא "לא תעמוד על דם רעך" כיוון שזהו נושא מהותי הפונה אל כל אדם, וידיעת החוק יכולה להציל חיים. האדם הממוצע אשר יראה אדם זר נתון בסכנה, עלול להיכנס לפאניקה ולא יידע איך עליו לנהוג.

כשנקלעים לסיטואציה שבה רואים את האחר בסכנה ממשית, נדרשת מהירות תגובה מידית. יש אנשים המגיבים נכונה באופן אינטואיטיבי ויש הבוחרים להתעלם. אני מאמינה כי ידיעת החוק היא הכרחית וחשובה לכל אדם במקרים כאלה על מנת שנוכל

להגיב במהירות, בהתאם לחוק, ונמנע מעונש בשל אי מילוי החובה. (אי ידיעת החוק אינה פותרת מעונש).

החוק "לא תעמוד על דם רעך" מופיע לראשונה בספר ויקרא: "לא-תִלְךָ רֶכֶל בְּעַמִּיךָ, לֹא תַעֲמֹד עַל-דַּם רֵעֶךָ: אֲנִי, יְהוָה."¹

הסיטואציה בעייתית-אדם רואה אדם אחר נתון בסכנה, נשאלת השאלה עד כמה חייב הוא לסכן את חיו וגופו על מנת להצילו. במהלך השנים חלו שינויים רבים בהוראה זו שבה אדם חייב להושיט עזרה לאחר. החוק בעיקרו מוסרי והומאני – מדובר על הצלת חיים ועזרה לזולת, אך האם ניתן לכפות על אדם עזרה לאדם אחר, זר, הכרוכה בנזק לו ולגופו? אני מאמינה כי כל אדם צריך להפעיל שיקול דעת, לפני שהוא מסכן את עצמו למען האחר, ובנוסף לשיקול הדעת עליו לדעת את החוק ואת תוצאות מעשיו במידה ויחליט להתעלם ממצוקת האחר הנתון לסכנה.

החוק התנכ"י הראשוני אומר "לא תעמוד על דם רעך"- ומשמעותו היא כי בתנאים מסוימים כל אדם מחויב להושיט עזרה לאדם אחר, אפילו אם באופן טבעי היה בוחר להתעלם ממצוקתו של האחר ולהמשיך בשלו. בעבודה זו אבקש לדעת את השתלשלות החוק לפרטיו ואבקש למצוא תשובה לשאלתי על מידת התערבות החוק וכפייתו על המציל, מידת העזרה הנדרשת ממנו תוך סיכון גופו ולעיתים חיו .

תוכן עניינים

1	מבוא	פרק ראשון
2	הסנקציה בגין אי מילוי חובת ההצלה	פרק שני
6	הגנה משפטית עבור המציל	פרק שלישי

---

¹ ויקרא, יט, טז

11	מידת הסיכון שעל המציל ליטול על עצמו	פרק רביעי
16	סיכום	פרק חמישי
18	ביבליוגרפיה	פרק שישי

מבוא

החובה להציל נפש "לא תעמוד על דם רעך" שמקורה במקרא, הפכה לפני זמן לא רב לחובה חוקית במדינת ישראל, בחקיקת החוק "לא תעמוד על דם רעך", התשנ"ח-1998.² מטרת העל של חוק זה הנה עידוד פעולת ההצלה.

יוצרי החוק האמינו כי אין די בציווי התורה כדי להרתיע בני אדם לעבור עבירות. הציווי "לא תעמוד על דם רעך", לא מספיק כדי להניע אדם אחר לפעול להצלת חייו של הזולת.

---

² ראה חוק לא תעמוד על דם רעך תשנ"ח-1998

יש לנקוט בצעדי ענישה, שימנעו מאנשים מלהתעלם ממצוקתו של הזולת, ולפיכך חל איסור הנתון בחוק. חקיקת חוק"לא תעמוד" יוצרת "עידוד" של פעולת ההצלה.

קביעת החובה להציל נפש היא קביעה בעלת משמעות מוסרית, האומרת שגם אדם אשר לא גרם לסכנה, עליו לא להימנע מלהציל נפש. אם ימנע- ייענש.

סוגיית הצלת הנפש היא נושא שכרוכות בו שאלות מתחומים שונים- מההיבט המוסרי, מההיבט המשפטי, מתחום דיני העונשין ומתחום דיני הממונות.

החוק נועד לכלל האנשים הרואים מצוקה של אדם זר. ישנם אנשים המעדיפים להתעלם ממצוקת האחר. כל אדם צריך לדעת מה חובתו במידה ויראה אדם אחר השרוי בסכנה פתאומית ויש ביכולתו לעזור לו. עליו לדעת מתי חלה עליו החובה להציל, באיזו מידה עליו לסכן את עצמו - פגיעה גופנית או אולי אפילו מידה של סכנה לחיו.

שאלות נוספות עולות מסוגיה זו : במידה ויכה בי הלם פתאומי לנוכח הסכנה ולא אצליח לזוז או להעניק עזרה, האם אקבל עונש על כך? האם זה חטא להעדיף את שלמות גופך על הצלת חייו של אחר? אם אגרום נזק לרכוש בעת פעולת ההצלה, האם תגיע לי הגנה משפטית? אם אשקיע את רכושי וממוני על מנת לעזור לאדם השרוי בסכנה, האם אוכל לתבוע על מנת לקבל את כספי בחזרה?

החוק מעלה שאלות רבות אותן אבקש לפתור במהלך כתיבת עבודתי.

הסנקציה בגין אי-מילוי חובת ההצלה

1

לפי המשפט העברי :

בספר החינוך שנכתב במאה ה-13 בספרד, יש סיכום של כל תרי"ג המצוות. במצוות "לא תעמוד על דם רעך", בעל החינוך כותב : "...ועובר עליה ונמנע מלהציל ויש יכולת בידו

עבר על לאו ואין לוקין עליו לפי שהוא לאו שאין בו מעשה...³ כלומר, אין להטיל עונש של ביצוע עבירה, שכן המצווה מסווגת כאיסור שנעבר רק על אי ביצוע פעולה.

מצוות "לא תעמוד" הנה בעלת אופי ייחודי. לפי הרמב"ם, המעשה של אי הושטת עזרה לאדם הנמצא בסכנה מהווה עבירה חמורה, כאיבוד העולם כולו: "אף על פי שאין לוקין על לאוין אלו, מפני שאין מעשה בהן, חמורים הם. שכל המאבד נפש אחת מישראל- כאילו איבד כל העולם כולו, וכל המקיים נפש אחת מישראל- כאילו קיים כל העולם כולו".⁴ אך, אין סנקציה בגין עבירת העבירה. קיים גם קושי פורמאלי להעניש את העבריין, שהרי מדובר במחדל.

על אף החשיבות של המצווה להצלת נפשות, לא נקבעו סנקציות להפרתה, לא נקבע עונש למפר החובה ובית הדין לא הוסמך לאכוף את חובת ההצלה על היכול להציל.

ניתן ללמוד כי על מנת להנחיל סטנדרט של התנהגות בחברה, על החברה לנקוט באמצעים שונים ומגוונים, ולא להשליך יהבה על אמצעי אחד בלבד, ובמיוחד לא על אמצעי הענישה. כך לדוגמה, ישנן חברות שקבעו לעבירות מסוימות עונשים חמורים מאוד, ואף על פי כן

זלילו רבה האירכוסים עד ושהסרה ושהרע את העבודה. אגודת חורוני ומשמעותה לזימורו מיש
2
וזכורו שלא וזימורו מן סמכות ענישה, כמו קווילונ ישו אל בגולה בנקודות שונות, ואין על

פי כן שמרו וקיימו הוראות של חוקים שהיו חשובים בעיני החברה ויחידיה, הן כתוצאה מקביעת מדיניות מגובשת וברורה והן בהפעלת סמכויות של כפיה וענישה לפי צרכי השעה. דוגמה לכך היא קיום מצוות "לא תעמוד" בהלכה.

³ מצווה רלז בספר החינוך, ומצווה רמד לפי מניין המצוות במהדורת תורת חיים.
⁴ רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, פרק א, הלכה טז

בהצעת החוק "לא תעמוד על דם רעך" נקבע שהעונש בגין הפרת החובה

הנו מאסר שישה חודשים, אך בפועל הוגבל העונש לקנס בלבד.⁵

הראה פסק דין העוסק בסנקציה המוטלת על הפרת החובה:

בפסק דין מדינת ישראל נגד דאוד הורשע הנאשם בפגיעה עם מכוניתו באמין חלילה שעסק

בריצה לצד הכביש. הנאשם מעולם לא קיבל רישיון נהיגה, ואף נהג כאשר שתה כמות

---

⁵ ראו סעיף 4 לחוק לא תעמוד.

נכבדה של אלכוהול. כתוצאה מהפגיעה הועף מר חלאילה לכביש ונחבל חבלות בכל חלקי גופו, אך הנאשם לא עצר את רכבו ונמלט מהמקום.

הושטת עזרה לאדם פצוע הזקוק לעזרה, ובפרט מי שפציעתו נגרמה עקב התנהגותו של הנאשם עצמו, היא חובה מוסרית חשובה. החוק "לא תעמוד על דם רעד" מחייב כל אדם להושיט עזרה לאדם המצוי בסכנה לחייו או לשלמות ובריאות גופו. התרחקות מזירת התאונה והימנעות מסיוע ראשוני והזעקת עזרה, הינה הפרת חוק "לא תעמוד". על מנת לבטא את חומרת המעשים ולהרתעת הציבור, יש לקבוע ענישה הולמת להתנהגות זו. ולפיכך, הוחמרה הענישה בגין עבירת ההפקרה אחרי הפגיעה במסגרת החוק לתיקון פקודת התעבורה. המחוקק הציב את עבירת ההפקרה בראש מדרג חומרת עבירות התנועה.

ניתן להשוות את ההפקרה לאי מתן סיוע בנסיבות אחרות, אשר כולן עוברות על חוק "לא תעמוד על דם רעד". כפי שהוחמרה הענישה בגין עבירת ההפקרה אחרי הפגיעה, ניתן לראות כי הוחמרה הענישה במילוי חובת ההצלה. המשפט העברי אינו מטיל סנקציה על אי מילוי מתן סיוע, בעוד שלפי חוק "לא תעמוד" מוטל קנס על אי מתן עזרה לאדם השרוי בסכנה. גוברת המודעות לחשיבות חוק זה כחוק מוסרי, שאכיפתו תציל חיי אדם.

השוואה

המוסרני הוררני אנו מרגיל זנווש זול אי מחו חנונו לאדם השרוני רחררה רנווד ושהמוסרני

4

הן במשפט הישראלי והן במשפט העברי ישנה חשיבות רבה לפעולת ההצלה.

במשפט העברי האמונה הרווחת היא שקיום מצוות "לא תעמוד" תיאכף על ידי הזולת,

כיוון שמצווה זו נכתבה בחמשת חומשי תורה, ויש להישמע לצווי האלוהים. בנוסף,

החכמים בימי המשפט העברי מאמינים כי מתן עונש על אי מילוי החובה אינו יביא בהכרח

לתוצאות הרצויות. כפי שכתבתי לעיל, חברות מסוימות קבעו עונשים חמורים מאוד, ולמרות זאת זלזלו בהם האזרחים והחוקים הללו איבדו תכנם ומשמעותם. לכן, במשפט העברי לא ניתן עונש על אי קיום מצוות "לא תעמוד".

לעומת זאת, במשפט הישראלי מובא קנס כספי על עובר חוק "לא תעמוד על דם רעך". חוק זה הינו מוסרי ובעל חשיבות עליונה, ובשל כך לפי המשפט הישראלי אין להסתמך רק על טוב לבו של אדם. הציווי "לא תעמוד על דם רעך", לא מספיק כדי להניע אדם מלפעול להצלתו של הנתון בסכנה. יש לעודד אותו לפעול כן בכך שאם לא יפעל לטובת הצלת חברו- ייענש. צעדי הענישה, לטענת כותבי החוק, ימנעו מאנשים לעשות מעשים אסורים.

החוקים והפסיקה הישראלית

5

לפי המשפט העברי

לפי המשפט העברי, ניתנת למציל זכות לתבוע את הוצאותיו בפעולת ההצלה. כלל זה סוכם על ידי הרא"ש:

" הניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא בהצלתו שאין אדם מחויב להציל חברו בממונו כשיש לניצול ממון".⁶ חובת ההצלה של המציל אינה מותנית ביכולתו הכספית של הניצול, חובה להציל כל אדם הזקוק להצלה. השיקול הכספי הינו שיקול משני, לעומת השיקול

⁶ רא"ש, סנהדרין, פרק ח, סימן ב

העיקרי, והוא הצלת חיי אדם. ברם, הניצול חייב לפרוע למציל את הוצאותיו הכספיות אם יש ברשותו אמצעים כספיים במועד פעולת ההצלה. אם הניצול יהיה מסוגל לשלם לראשונה רק לאחר מועד ההצלה- הוא אינו חייב לשלם. הרמב"ם מביע את דעתו באומר כי ראוי לשלם למציל גן אם אין מוטלת עליו החובה לשלם.⁷

על פי כללי המשפט העברי, לא ניתן להעניק למציל חסינות או מעין חסינות בנזיקין. לפי המשנה: "אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן"⁸- אדם אחראי למעשיו. לכאורה, אדם חייב לעולם- בין שהוא מציל ובין שאינו מציל.

אך, על מנת שלא יימנע המציל מלהציל, נקבע בגמרא: "רודף שהיה רודף אחר רודף להציל, ושבר כלים, בין של נרדף בין של כל אדם- פטור, ולא מן הדין, אלא שאם אי אתה אומר כן, אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף"⁹. החסינות היא בגין נזק שנגרם לנרדף או לכל אדם אחר. הגמרא מציינת כי לפי הדין, היה על המציל להיות חייב במעשיו, אך שיקול המדיניות גובר על הדין. הגמרא, מפי רבא, הכירה בכך שעל אף קיומה של החובה על פי דין, קיימת סכנה שלא יפעל המציל להציל אם לא תינתן חסינות בפני תביעת נזיקין. הרמב"ם מרחיב ומבהיר את החשש- "תקנה היא שלא ימנע מלהציל או יתמהמה ויעיין בעת שירדוף"¹⁰.

בפסיקת פסק הדין מדינת ישראל נגד יעקוב בן אליהו, ישנה התייחסות להגנת המציל מתביעה משפטית לפי המשפט העברי.

6

בפסק דין זה נכונם כי חגיעו שוטרים לזיומו של טבח וזיומו, כשבו שונט בקוונת וחיפוש שהוצאה כדין, לערוך חיפוש בדירתו. השוטרים לא לבשו מדים אלא בגדים אזרחיים. כשהגיעו לדירה דפקו על הדלת ומשלא נענו והדלת לא נפתחה, ארבו בחוץ כרבע שעה, והנה נפתחת הדלת ובפתחה ניצב המערער, שהוא אינו בעל הדירה.

⁷ פירוש המשניות לרמב"ם, מסכת פאה, פרק ה, משנה ד.

⁸ משנה, בבא קמא ב, ו; ועיינו במסכת סנהדרין, עב, א "בין באונס בין ברצון".

⁹ מסכת בבא קמא, קיז, ב; וראו במסכת סנהדרין, עד, א, מופיעה האמרה בשם רבא.

¹⁰ רמב"ם, היד החזקה, ספר נזיקין, הלכות חובל ומזיק, פרק ח, הלכה יד

כאשר נפתחה הדלת התפרצו שני השוטרים פנימה ; הם לא הציגו את צו החיפוש שבידם.
המערער ניסה לדחפם בכוח.

עורך הדין של המערער, התייחס לחוק "לא תעמוד על דם רעך", המובא בדין ההגנה הפרטית- " רשות ואף חובה, על כל אדם להציל את הנרדף מידי הרודף המבקש להרגו ; וחובה זו מעוגנת היא בפסוק שבתורה המצווה שלא לעמוד על דם רעך."

כך ניתן לראות שהמערער מתייחס לתקיפת השוטרים כאל מעשה הנועד להגן על חברו, כיוון שסבר שאלו באים לפגוע בו. לכן, מבקש הגנה משפטית מכוח הצו "לא תעמוד", על נזקיו שגרם במהלך פעולת ההצלה.

לפי המשפט הישראלי

7

הזוכה בגין הוצאותיו באמצעות חוק עשיית עושר ולא במשפט, וזכות תביעה נגד המדינה, באמצעות חוק הביטוח הלאומי, אם נפגע תוך כדי פעולת ההצלה.

חוק "עשיית עושר ולא במשפט" מצביע על הזכויות שהוענקו למציל בתקופה שלפני חקיקת לא תעמוד- בטרם הוטלה חובת ההצלה. בסעיף 5 לחוק זה, קובע את חיובו של הזוכה לשפות את המציל בגין פעולת ההצלה שנעשתה "בתום לב ובסבירות"¹¹. זכותו של הפועל לשיפוי ולפיצוי מותנית בכך שפעל לא מתוך חובה כלפי החוזה. חוק זה נשען על

¹¹ ראה סעיף 5 לחוק "עשיית עושר ולא במשפט"

הרצון לעודד פעולות הצלה, ולא על תאוריה חוזית, שלפיה נקבע שהצדדים כרתו כביכול חוזה.

חקיקת חוק לא תעמוד יצרה בעייתיות בעניין זה.

אם הפך החוק את פעולת ההצלה לחובה, התוצאה היא שסעיף 5 לחוק "עשיית עושר ולא במשפט" לא יתאפשר, מאחר שפעולת ההצלה נעשתה על פי חובה.

הפתרון של חוק "לא תעמוד", בא לידי ביטוי בסעיף 2.א, הקובע: " הוראות סעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979, יחולו גם כאשר המזכה פעל מכוח חובתו על פי הוראות סעיף 2". הפתרון הוא שהחובה להציל המופיעה בחוק לא תעמוד אינה מונעת את המציל מלקבל בחזרה את הוצאותיו על פי חוק עשיית עושר ולא במשפט. סעיף 2.ב לחוק "לא תעמוד" מרחיב את ההגנה המשפטית, באומרו כי ניתן לחייב גם בתשלום את מי שגרם לסכנה, כולל הניצול.¹²

בפסק דין מדינת ישראל נגד א. רוזנפלד ספנות בעמ' ואח' מובאת דוגמה לתביעה שבה יש לשפות את המציל, מכוח החוק "לא תעמוד על דם רעך".

8

התנגשה ופגעה בחוזקה באנייה Shelly, כך שנפער בה בקע גדול והיא טבעה כעבור חמש דקות.

רוב אנשי הצוות של Shelly קפצו מהסיפון לרפסודות ההצלה, אולם הקצין הראשון והמכוון נעדרו ונמצאו בסכנת חיים מידית. במצב זה, ועל אף שאין זה מתפקידו של צה"ל לסייע במקרים מעין אלה, החל צה"ל בחיפושים אינטנסיביים באמצעות ספינות וצוללני חיל הים ובסיוע חיל האוויר, בניסיון לאתרם. לאחר ביצוע פעולות חיפוש נרחבות במהלך

¹² ראה סעיף 2.ב לחוק "לא תעמוד על דם רעך".

כל שעות הלילה, למחרת נמצאו גופות שני אנשי הצוות על ידי צוללני חיל הים בתוך מגורי האנייה הטבועה.

עלות פעולות האיתור והחילוץ, הסתכמה בכ-1.5 מיליון שקלים. המדינה תובעת מהחברות שניהלו והיו בעלות שתי האניות את השבת עלות פעולות האיתור והחילוץ, שכן פעולות אלו היו אמורות להתבצע ע"י הנתבעות מתוקף אחריותן וחובתן המוסרית, ואין הצדקה כי הקופה הציבורית תישא בנטל שאינו בגדר אחריות המדינה. הם חייבות לפי הטענה מכוח החוק "לא תעמוד על דם רעך", שכן לפי הטענה התובעת פעלה בתום לב ובסבירות והיא זכאית לשיפוי בגין הוצאותיה.

השוואה

הן המשפט העברי והן המשפט הישראלי מתירים שיפוי להוצאות המציל על פעולת ההצלה, ומעניקים לו הגנה משפטית על מנת שלא יימנע המציל מלהציל.

לפי המשפט העברי, אדם אשר אין לו את היכולת להחזיר את הוצאות המציל בזמן פעולת ההצלה- לא חייב לשפות את המציל, אך ראוי שייעשה כן לפי משורת הדין. אף על פי שבמשפט העברי לא ניתנת חסינות בנויקין- על חובת ההצלה תינתן חסינות, על מנת שלא יירתעו מצילים מלעשות את פעולת ההצלה.

במשפט הישראלי, לפני חקיקת חוק "לא תעמוד", עמדה בפני המציל הגנה בחוק "עשיית עושר ולא במשפט", שקבעה שמי שפעל בסבירות ובתום לב, ולא הציל מתוקף חובה, רשאי

לקבל שיפוי. החוק "לא תעמוד" סתר את החוק של "עשיית עושר", ולפיכך נוצר סעיף 2.א לחוק "לא תעמוד", הקובע כי החוק אינו מונע מהמציל לקבל שיפוי על הוצאותיו על פי "חוק עשיית עושר ולא במשפט".

לפי המשפט העברי

הנושא סביב חובת ההצלה הוא אמנם להציל את חיי הזולת, אך ההלכה מחייבת את האדם לשמור גם על חייו, ואוסרת עליו ליטול את חייו או לסכנם. הצלת נפש הזולת עלולה לדרוש לעיתים סיכון עצמי של האדם המציל. המציל יידרש להכריע בין השניים: הצלת חיי הזולת לעומת סיכון חיי עצמו, ועל איש ההלכה להכריע מהי מידת הסיכון שאדם מחויב ליטול על עצמו לשם הצלת חברו.

לימדה התורה, כי חיי אדם חשובים: "וחי בהם" (ויקרא, יח, ה) - דרשו חכמים: "ולא שימות בהם"¹³, ועל כן "פיקוח נפש דוחה שבת"¹⁴; "עובדה שהריחה מאכילים אותה ביום הכיפורים"¹⁵; "מי שאחז בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים"¹⁶. לא רק חיי הנתון בסכנה חשובים. באותה מידה חשובים חיי המציל. וכשם שמצוות "וחי בהם" דוחה כיבוד שבת ויום הכיפורים ומאכלות אסורים, כך תדחה מצוות "וחי בהם" את המצווה "לא תעמוד על דם רעך"¹⁷.

ישנה מחלוקת בדבר רמת הסכנה המחייבת את המציל להציל, המביעה את הקושי בקביעת כללים נוקשים. אך, החובה, כחובה, אינה שנויה במחלוקת.

התלמוד הירושלמי מציג לפני המציל משוכה גבוהה מאוד. לפי התלמוד, המציל חייב "אפילו להכניס את עצמו בספק סכנה"¹⁸. הרב יוסף קארו, בעל השולחן הערוך מסביר את דברי התלמוד הירושלמי, באומרו "ונראה שהטעם צפני הלה ודאי והוא ספק"¹⁹. כלומר, אם המציל עלול להגיע לרמה דומה או זהה של הסכנה אליה נקלע הזקוק לעזרה (סכנה ודאית), אז המציל אינו חייב להציל אותו, אך אם רמת הסיכון מתחת לסכנה ודאית (ספק סכנה) אזי הוא חייב להצילו. אמנם, המציל אינו חייב להציל את האחר אם רמת סיכון הפגיעה שלו עלולה להיות בדרגה דומה לזו שהאחר שרוי בה.

הרמב"ם חולק על עמדה זו. לדבריו, אין למציל "להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו מסכנה ודאית". בטלי ההלכה הרי"ף. הרא"ש. הטו"ר. והשולחן הערוך, גם הם אינם

11

פוסקים לפי התלמוד הי

הדין אינו מחייב את המציל להסתכן אך אין עליו להירתע מכל סיכון או מכל אפשרות של סיכון. דין זה איננו פוטר את המציל מלהציל.

¹³ בבלי, יומא, פה, ב

¹⁴ שם, פה, א

¹⁵ משנה, שם, ח, ה

¹⁶ שם, ח, ו

¹⁷ מהר"ם שיק, בביאור על המצוות, מצווה רלח

¹⁸ הגהות מיימוניות בשם התלמוד ירושלמי שהובא בכסף משנה על דברי הרמב"ם, המקור בירושלמי לא הובא,

אך הכוונה כנראה למסכת תרומות, פרק ח.

¹⁹ הכסף משנה שם

²⁰ פתתי תשובה, חושן משפט, סימן תכו, סעיף א.

ולפיכך, נשאלת השאלה, מהו שיעור הסיכון שרשאי המציל ליטול על עצמו על מנת להציל את זולתו? הדרכה כללית יש בדברי "משנה ברורה"²¹:

ומכל מקום אם יש סכנה למציל, אינו מחוייב, דחייו קודם לחיי חברו. ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקודידיהמודאידחברו. אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו: "המדקדק עצמו בא לידי כך"²². על כן, יש להבחין בין סיכונים אותם חייב כל אדם ליטול על עצמו למען הזולת, מחד גיסא, לבין הסיכונים אותם אסור לאדם ליטול על עצמו, והם מהווים מעשה התאבדות, מאידך גיסא. בין שני הקצוות קיים מרחב בו רשאי אדם לנהוג לפניו משורת הדין, וליטול על עצמו סיכונים ממנהג חסידות²³.

לפי המשפט הישראלי

החובה בחוק הישראלי לסייע לזולת הזקוק לעזרה מתייחסת לסכנה חמורה ומידית לשלמות גופו או לבריאותו של אדם. החובה מותנית במצב שבו "לא ידו להושיט את

12

מבהיר מפורשות כי אין על המציל להסתכן, וכן אין עליו לסכן את הזולת.

לפי ניל הנדל, כותב המאמר: "חוק לא תעמוד על דם רעך, חובה ומציאות", היקף החובה מבחינת מידת ההשקעה המוטלת על המציל, מוסברת בחוק "לא תעמוד על דם רעך" בסעיף 1א: "חובה על אדם להושיט עזרה לאדם הנמצא לנגד עיניו, עקב אירוע פתאומי, בסכנה חמורה ומיידית לחייו, לשלמות גופו או לבריאותו, כאשר לא-ידו להושיט את

²¹ אורח חיים, שכט, יט

²² מקור דבריו של המשנה ברור בפתחי תשובה, חו"מ, תכו, ס"ק ב, בשם אגודת אזוב (דרושים), דף ג, ב.

²³ בציץ אליעזר, חלק ט, סי' יז, פרק ה, אות יא, מצוטטים דברי ר' חיים פלאגי בספרו "נפש כל חיי", ח"ב, סי' מט, בסופו.

העזרה, מבלי להסתכן או לסכן את זולתו. "הנדל מסביר כי המונח "לא ידו" פירושו כפי מידת יכולתו של המציל.

בדרך זו לדידו יש לפרש את סעיף 1. ב לחוק כמתן הודעה לאחר היכול לסייע ייחשב להושטת עזרה במצבים שבהם האחר יכול לסייע. יש מצבים שעדיף להשאיר את פעולת ההצלה למציל מקצועי, כמו רופא או שוטר. הוא יקדם את מטרת הסיוע בדרך הטובה ביותר, ובוודאי לא יחבל בה כפי שעלול לעשות המציל הלא מקצועי. עם זאת, אם יקרה מצב בו ילד טובע בבריכה, והמציל בכוח הנו היחיד שנמצא באזור, אל לו להימנע מלהציל את הילד בשביל להתקשר לאחר שיציל את הילד- הוא יסכל בכך את מטרת החוק. החוק אינו מכביד בדרישותיו על המציל, אך לפי הנדל, יש להניח שעם הזמן תיתן הפסיקה תשובה בדבר היקף הפעולה הנדרש מהמציל.

לעומת התקופה במשפט הישראלי עד לחקיקת חוק "לא תעמוד על דם רעך", שבה לא הייתה חובה להציל, חוק "לא תעמוד" יצר את החובה להציל את הזולת. חובת ההצלה אינה דורשת מהמציל כוחות מיוחדים, אך המציל חייב להציל גם אם אין ההצלה קלה או נוחה לו.

13

בפסק דין מדינת ישראל נגד מרגלית הר-שפי נכתב כי מרגלית הורשעה בעבירה שכ
אי מניעת פשע בגין אי נקיטת אמצעים כלשהם למניעת רציחתו של ראש הממשלה יצחק
רבין ז"ל על-ידי יגאל עמיר, לאחר שידעה על כוונתו לבצע פשע זה. ערעורה לבית-המשפט
המחוזי נדחה. המערערת טוענת כי לא ידעה על כוונתו של יגאל עמיר לבצע את הרצח.
אי דיווח על כוונת מעשה רצח הינו עבירת חוק "לא תעמוד על דם רעך" בבירור, כיוון
שאם הייתה מודיעה לרשויות על כוונתו של יגאל עמיר, הייתה מונעת את הרצח ובכך
מצילה את חייו של ראש הממשלה. לפי השופט מ' חשין, " לעולם לא נדע כיצד היו

מתגלגלים הדברים לו עשתה המערערת את שמצוֹנה הייתה לעשות – לדווח לרשויות על מזימת-הרשע של יגאל עמיר לרצוח את ראש-הממשלה יצחק רבין. לו אך עשתה המערערת מעט שיכולה הייתה לעשות, אפשר היה יצחק רבין עמנו היום הזה. שיחת-טלפון אחת, ולו בעילום-שם, וחיוו של יצחק רבין אפשר היו ניצלים. ואולם המערערת לא עשתה את המעט שהיה ניתן לצפות ולקוות כי תעשה. ככל הנראה ביכרה המערערת את הידידות שנקשרה בינה לבין עמיר על-פני הסכנה שנשקפה ליצחק רבין, ועל-כן חדלה ולא דיווחה. במחדלה זה עברה המערערת על מצוות "לא תעמוד על דם רעך", ומי שכך חדל דינו שייענש."

בפסק דין זה רואים את החובה המינימלית שעל המציל לבצע כדי ליישם את חובת ההצלה- העברת אחריות לרשויות. מרגלית הר-שפי לא ביצעה את האמור בחוק, לא הודיעה לרשויות ולכן נענשה, בין היתר, בשל הפרת חוק "לא תעמוד".

14

הן במשפט העברי והן במשפט הישראלי יש חובה שלא להירתע מהצלת האחר, אם פעולת ההצלה אינה תגרום לסיכון המציל.

במשפט העברי יש מחלוקות בנוגע לרמת הסיכון בפעולת ההצלה. בתקופות שונות חכמים שונים הכריעו בנוגע למידת הסיכון שעל המציל להציל, אך לא התגבשה עמדה ברורה בנידון. מחד גיסא יש הסוברים כי אין חובה למציל להציל אם יש סכנה שהוא ייפגע, ומאידך גיסא יש המאמינים שאם יש מעט סכנה שייפגע, והפגיעה לא תהיה דומה לרמה של הזקוק לעזרה, חייב המציל להציל. אף על פי כן, החכמים נוקטים בדעה משותפת

האומרת שחיו של המציל קודמים לחיו של השרוי בסכנה, ולכן אין המציל חייב לסכן את עצמו בסכנה ודאית על מנת להציל את חברו.

לעומת המשפט העברי, המשפט הישראלי הגדיר בחוק "לא תעמוד על דם רעך" את החובה המינימאלית שעל המציל לעשות- המציל רשאי להעביר את אחריות ההצלה לגורם מוסמך, דוגמת רופא או שוטר, על מנת שייבצע את פעולת ההצלה כהלכה. כמובן שאם המציל רואה אדם הזקוק להצלה, והוא היחיד שנמצא בסביבת האירוע שיש ביכולתו לסייע למבקש עזרה, חייב הוא לעזור לו.

בזכות חוק "לא תעמוד", אין בלבול בנוגע לרמת הסיכון שעל המציל לפעול למען הצלת האחר במשפט הישראלי, לעומת המשפט העברי, אשר המחלוקות יצרו קושי בקביעת כללים נוקשים בנושא.

חובת ההצלה מיושמת אלפי שנים- מהוראת החוק בספר ויקרא ועד לשו"ת בימינו. החובה הינה בעלת משמעות מוסרית- ראוי מכל אדם לגלות ערנות לסכנות ולעזור לחברו כאשר נקלע בהן, מתוך דחף מוסרי.

בשל חשיבותה, נולד הרעיון שהחובה להציל תוצג במסגרת חוק נפרד, חוק "לא תעמוד על דם רעך". המקור לחוק "לא תעמוד", הנו המשפט העברי. עניינו של החוק היא חובת ההצלה כלפי אדם השרוי בסכנה בנקודת זמן מוגדרת ומצומצמת, שנוצר בה מצב חירום מידי. מטרתו העיקרית של החוק היא עידוד פעולת ההצלה במצבים אלו.

החוק מיועד לכל האנשים הרואים מצוקה של אדם זר. החוק מגשר בין המוסר והדין- הוא מעלה את רמת הדרישה כלפי אדם לחברו לרמה גבוהה יותר, ומכאן חשיבותו הרבה.

בעבודה זו ניתן דגש על הסנקציה המובאת על מפרי החוק, על ההגנה המשפטית להחזר הוצאותיהם של המצילים בגין פעולת ההצלה ועל רמת הסיכון הנדרשת מהמציל עבור ביצוע פעולת ההצלה.

המשפט העברי אינו מטיל סנקציה על אי מילוי מתן סיוע, בעוד שלפי חוק "לא תעמוד" מוטל קנס על אי מתן עזרה לאדם השרוי בסכנה. ניתן לראות כי המשפט הישראלי נותן יותר "עידוד" לאכיפת חוק "לא תעמוד" מאשר המשפט העברי, מכיוון שהמשפט הישראלי נותן אמצעי אכיפה, קנס, בהבדל מהמשפט העברי, אשר הסתמכו על מילוי הצו האלוהי, בלי אמצעי אכיפה נוספים. ברם, המשפט העברי מצדיק את חוסר אכיפתו באומרו שהסנקציה לא בהכרח תביא לתוצאות הרצויות.

ההגנה המשפטית ניתנת הן במשפט העברי והן במשפט הישראלי. ההגנה ניתנת בשביל שהמציל לא יימנע מלהציל. המשפט העברי מדגיש כי המצווה "לא תעמוד על דם רעך" חשובה, בכך שלרוב בניזיקין לא ניתנת חסינות משפטית, אך לחובה זו, כן מעניקים חסינות. במשפט הישראלי, החסינות הייתה קיימת בחוק "עשיית עושר ולא במשפט",

16

רמת הסיכון שעל המציל להכניס עצמו אינה אחידה וברורה במשפט העברי. הדעות חלוקות בעניין זה. לפי התלמוד הירושלמי, על המציל להכניס עצמו לספק סכנה בשביל שהזקוק לעזרה ייצא מסכנת ודאי. הרמב"ם, השולחן הערוך ובעלי ההלכה אינם פוסקים כד- הם מאמינים שהמציל אינו מחוייב להכניס עצמו לסכנה בשביל להציל את האחר. לעומת זאת, במשפט הישראלי יש כללים ברורים בנושא בזכות חוק "לא תעמוד"- הדרישה המינימאלית מהאדם הצופה באירוע היא הודעה לאחר היכול לסייע. המציל לא צריך להסתכן או לסכן את הזולת. לפיכך, ניתן להסיק כי המשפט הישראלי יותר ברור בדרישותיו על המציל, ולכן אכיפת החוק במשפט הישראלי יותר פשוטה ומובנת מאשר המשפט העברי.

חקיקה

חוק עשיית עושר ולא במשפט תשל"ט-1979

חוק לא תעמוד על דם רעך תשנ"ח-1998

פסיקה

ת"ד 6543-11-13 מדינת ישראל נגד מוחמד דאוד, עמוד 4

ע"פ 89/78 יעקב בן אליהו אפנג'ר נגד מדינת ישראל, עמוד 7

ת"א 26444-08-14 מדינת ישראל נ"א. רוזנפלד ספנות בעמ ואח', עמוד 9

ע"פ 3417/99 מרגלית הר-שפי נגד מדינת ישראל, עמוד 14

ספרות מחקר

מאמרים

בן שלמה א', 'החובה להציל נפשות' הפרקליט לט, חוברת ב (תשנ"ד)

גור-אריה מ', 'חובה פלילית למנוע פשע- אימתי מוצדקת', מחקרי משפט יז (תשס"ב)

הנדל נ', 'חוק לא תעמוד על דם רעך, התשנ"ח-1998, השראה ומציאות', מחקרי משפט טז

(תשס"א)

רקובר נ', 'לא תעמוד על דם רעך"- האמנם?', מחקרי משפט יז (תשס"ב)

18

משפט עברי

ספרות הפסיקה

גמרא מפי רבא, התלמוד הירושלמי, השולחן הערוך,

הרי"ף, הרא"ש, הטו"ר, משנה ברורה.